

Cele zrównoważonego rozwoju do roku 2030 (SDGs 2030) i Cele różnorodności biologicznej do roku 2030 (Cele z Aichi) w kontekście działań edukacyjnych

Anna Kalinowska

Abstrakt Zgromadzenie Ogólne ONZ w 2015 r. przyjęło Cele Zrównoważonego Rozwoju (Sustainable Development Goals-SDGs). To 17 drogowskazów dla kierunków działań do roku 2030 w najważniejszych obszarach niezbędnych dla zapewnienia dzisiejszym oraz przyszłym pokoleniom pomyślnego życia w pokoju i w harmonii ze środowiskiem. Dążenie do odpowiedniej świadomości społecznej to zadanie powszechnej edukacji przez całe życie. To Cel 4, którego osiągnięcie toruje drogę do pozostałych celów wymagających też specyficznej edukacji skierowanej do konkretnych adresatów. Wcześniej, w roku 2010, przyjęto 20 Celów Różnorodności Biologicznej do roku 2020 (Cele z Aichi), z których już pierwszy stawia na kształtowanie świadomego i kompetentnego społeczeństwa. Dla edukacji, która ma przynieść wymierne rezultaty to bardzo ambitne wyzwanie, zważywszy na umiarkowany sukces Dekady Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju 2005-2014 oraz Roku Różnorodności Biologicznej 2010. Publikacja, przedstawiając synergię pomiędzy Celami ZR oraz Celami z Aichi, sugeruje jak w ich wspólnym osiągnięciu może pomagać edukacja dla zrównoważonego rozwoju w tym edukacja przyrodniczo-leśna.

Słowa kluczowe: Cele ZR 2030, Cele z Aichi, edukacja dla zrównoważonego rozwoju, edukacja przyrodniczo-leśna, Konwencja o różnorodności biologicznej, Komitet Doradcy CEPA/IAC

Abstract. Sustainable Development Goals 2030 (SDG's 2030) and Aichi Biodiversity Targets for 2020 as important challenge for education. The UN General Assembly in 2015. adopted the Sustainable Development Goals to 2030. This document consists of 17 guideposts providing an overarching framework for action in different spheres strategic for securing present and future generations wellbeing in the harmony with nature. Reaching of all seventeen goals requires action many fronts: economic social and environmental, but the most essential it is education (Goal 4) as education is indispensable for reaching all others goals. Also the Conference of Parties of Convention on Biodiversity in 2010. adopted the Strategic Plan including twenty Aichi Biodiversity Targets for 2020 with education as the Goal number one. This paper discuss possible synergy between SD's 2030 and the Aichi Biodiversity Targets and suggests some methods for participation of nature and forestry education in the process of completing goals of both mentioned strategic documents.

Key words: SDG's2030, Aichi Biodiversity Targets, education for sustainable development, forest education, CBD, Informal Advisory Committee CEPA

Wstęp

W roku 2017 minęło 30 lat od ogłoszenia Raportu Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju pod przewodnictwem Pani Harlem Gro Brundtland. Raport „Nasza wspólna przyszłość” wprowadził do światowego obiegu idee zrównoważonego rozwoju czyli rozwoju, który zapewnia równowagę przyrodniczą w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb zarówno współczesnego jak i przyszłych pokoleń. Początkowo sprawy wyczerpujących się zasobów środowiska i „długu ekologicznego” zaciąganego u następnych pokoleń dominowały podejście do nowej drogi rozwoju ludzkości powodując, że rozwój zrównoważony koncentrował się na ochronie środowiska. Poświęconą temu światowa konferencja ONZ tzw. Szczyt Ziemi w 1992 r. Rio de Janeiro skodyfikowała założenia nowej idei w dokumencie Agenda 21 oraz konwencjach dotyczących różnych aspektów relacji człowieka i środowiska (np. Konwencja o różnorodności biologicznej, Dokumenty... 1993). Z czasem nowe wyzwania cywilizacyjne i rozwojowe ujawniały skomplikowaną sieć wielostronnych powiązań ekonomii, ekologii i spraw społecznych. Sama definicja zrównoważonego rozwoju ulegała ewolucji coraz bardziej koncentrując się na jakości życia człowieka (Pawłowski 2017, Karaczun 2017). Dziś idea ta stanowi podstawę wszystkich strategii rozwojowych od ustaleń globalnych przez regionalne (jak podstawy polityki UE) po dokumenty lokalne a nawet dotyczące indywidualnych miejscowości czy instytucji. Wszystkie te strategie podkreślają kluczowe znaczenie edukacji przygotowującej społeczeństwa, by były gotowe wprowadzać zasady rozwoju zrównoważonego w życie (Kalinowska 2008, 2013a,b,2017). Jednak pojawiające się wciąż nowe problemy oraz nierozwiązane stare zmuszają do aktualizacji strategii i wyznaczanie nowych celów odpowiadających na te wyzwania. Po celach wyznaczonych w 1992 r. w Agendzie 21, w roku 2000 Milenijne Cele Rozwoju podpisało 189 państw ONZ. Z wyznaczonych 8 celów i 18 powiązanych z nimi zadań, mimo wielu wysiłków, większości nie dało się osiągnąć i Cele Milenijne wymagały rozszerzenia oraz wizji odpowiadającej nowej perspektywie czasowej. Tak więc Zgromadzenie Ogólne ONZ w roku 2015 przyjęło 17 Celów (i 169 powiązanych z nimi zadań) Zrównoważonego Rozwoju do 2030 roku (Biodiversity...2016).

Podobnie, po niepowodzeniu założenia, że do 2010 roku (Roku Różnorodności Biologicznej) zmniejszy się tempo utraty gatunków, Konferencja Stron Konwencji o różnorodności biologicznej (COP/CBD 10) w 2010 r. zatwierdziła Strategiczny Plan dla Różnorodności Biologicznej 2011-2020 i jego 20 celów. Od nazwy regionu w Japonii gdzie zostały uzgodnione, nazywa się je Celami z Aichi. Pierwszy z nich głosi: w roku 2020 ludzkość będzie świadoma wartości różnorodności biologicznej oraz tego, jakie kroki należy podjąć by ją chronić i korzystać w sposób zrównoważony (Cele z Aichi 2010).

Warto przypomnieć, że wyraźny zwrot w edukacji przyrodniczej (w tym edukacji odnoszącej się do lasów określanej jako przyrodniczo-leśnej) nastąpił już po roku 1992, kiedy przyjęte w Rio de Janeiro dokumenty, rozszerzają edukację o pojęcie **różnorodności biologicznej i zrównoważonego rozwoju**. Pojawiają się takie pojęcia jak usługi ekosystemów czy zrównoważone korzystanie z zasobów żywych, znaczenie różnorodności biologicznej w odniesieniu do zjawisk globalnych i jej niezbywalność dla zapewnienia dobrostanu ludzkości. Pojęcia te pojawiają się zarówno w Celach Zrównoważonego Rozwoju jak i w Celach z Aichi, a przed osobami zajmującymi się edukacją przyrodniczo-leśną staje pytanie jak sprostać wyzwaniom stawianym przez oba zestawy Celów i podejść do nich razem, w „jednym pakiecie”.

Zależności między Celami Zrównoważonego Rozwoju 2030 i Celami z Aichi 2020

Utrwalanie w społecznej świadomości Celów Zrównoważonego Rozwoju (ZR) niewątpliwie ułatwia przedstawianie ich w postaci graficznych symboli czytelnych niezależnie od języka i kręgu kulturowego. Ujęte w postaci 17 „kafelków”, każdy w innym kolorze i z odpowiednim piktogramem, można zestawić z 20 rysunkowymi symbolami Celów z Aichi (Biodiversity...2016). Kiedy analizujemy słowne opisy Celów Zrównoważonego Rozwoju pozornie tylko dwa cele ZR: Cel 14 „Życie pod wodą” i Cel 15 „Życie na lądzie” nawiązują do różnorodności biologicznej. Jednak dokładna analiza 20 Celów z Aichi pozwala odnieść je pośrednio lub bezpośrednio do wszystkich pozostałych Celów ZR. Odnalezienie synergii między dokumentami strategicznymi dotyczącymi różnorodności biologicznej i zrównoważonego rozwoju łatwiej będzie uoatoczyć kiedy zrozumiemy bliżej z czym wiąże się pojęcie różnorodności biologicznej.

Różnorodność biologiczna to całe bogactwo form i przejawów życia na Ziemi i wielość zachodzących między nimi zjawisk i procesów tworzących razem nierozzerwalny system życia, w którym sami stanowimy ogniwo. Nic dziwnego, że znaczenia różnorodności biologicznej dla ludzkości nie sposób przecenić. Ocenia się, że ponad 40% światowej ekonomii opiera się na biologicznych produktach i procesach (Cele ZR 8 i 9). Od bogactwa roślin, zwierząt i mikroorganizmów zależy nie tylko wyżywienie ludzkości (Cel ZR 2), ale także zdrowie (Cel ZR 3) czy zasoby energetyczne (Cel ZR 7). Zapewnienie tych potrzeb daje, bezpieczeństwo społeczne co w konsekwencji zapewnia brak konfliktów i pokój (Cel ZR16). Nie sposób wprost ocenić, jak wiele znaczy bogactwo życia dla rozwoju kultury, zaspokojenia potrzeby piękna i wartości duchowych, krótko mówiąc – dla jakości życia (Cele ZR 3,4,5). Liczne „usługi” świadczone przez ekosystemy to „usługi regulacyjne”. Polegają one na oczyszczaniu powietrza z pyłów, regeneracji tlenu i pochłanianiu dwutlenku węgla. Ogromną rolę odgrywają ekosystemy leśne oraz zieleń miejska w łagodzeniu uciążliwości klimatu (Cele ZR 11 i 13), a lasy na stokach górskich pełnią kluczową rolę w zatrzymywaniu wody chroniąc przed powodzią (Cel ZR 6).

Bezpośrednio dla ludzi najbardziej odczuwalne są jednak niebagatelne „usługi ekonomiczne”. Jako przykład mogą tu posłużyć zyski z turystyki, połowów czy hodowli lasu (Cele ZR 8,10) Każde zagrożenie ekosystemów powoduje utratę takich zysków. Koszty utraty różnorodności biologicznej są szacowane na różne sposoby, wyróżnia się np. koszty związane z utratą świadczeń ekosystemów, nie mówiąc już o stratach związanych z utratą możliwości pozyskania nowych substancji dla ratowania zdrowia. Oprócz korzyści materialnych istnieje ogromna strefa wartości niewymiernych, zwanych usługami pozamaterialnymi. Nie można wyobrazić sobie dobrostanu ludzkości bez zaspokajania ludzkich potrzeb estetycznych wiążących się z przyrodą i czerpanej z niej inspiracji twórczej.

Jednak bogactwo przyrody nie jest trwałe. Utrata różnorodności biologicznej to niepokojące ze wszech miar zjawisko, które niestety nabiera coraz większego tempa. W ciągu ostatnich 50 lat ludzkość zmieniała i zmienia ekosystemy szybciej i bardziej dramatycznie niż w jakimkolwiek okresie w całej dotychczasowej historii. Człowiek jest w dzisiejszych czasach głównym sprawcą zachodzących w przyrodzie zmian. Większość powierzchni Ziemi jest przekształcona w celu zaspokojenia nie tylko coraz większych potrzeb człowieka – w zakresie produkcji żywności, energii, rozrastania się miast, rozwoju transportu czy turystyki – ale i jego zachcianek. Wraz ze wzrostem liczby mieszkańców i coraz wyższym poziomem konsumpcji maleje

zdolność przyrody do zaspokajania potrzeb, od których zależy nasza egzystencja. Lokalnie i w skali całego globu. Takie Cele Zrównoważonego Rozwoju jak np. „Zero głodu” i zapewnienie wszechstronne jakości życia mogą być osiągnięte dzięki spełnianiu Celów z Aichi. Równocześnie Cele Zrównoważonego Rozwoju jak np. umiarkowana i odpowiedzialna konsumpcja mają prowadzić do powstrzymanie utraty różnorodności biologicznej.

W osiągnięciu tego celu niezwykle rolę odgrywają edukacja i budowanie powszechnej świadomości społecznej. Skuteczna edukacja dotycząca różnorodności biologicznej powinna prowadzić do przekonania o absolutnej nierozłączności obu sfer – ludzkiej i przyrodniczej.

Różnorodność biologiczna, trzeba to podkreślać z mocą, płacą w każdej sferze ludzkiego życia. Nic dziwnego, że niezbędne jest pogłębianie wiedzy pomagającej zrozumieć powiązania pomiędzy różnorodnością biologiczną, ekosystemami i dobrostanem człowieka.

Miejsce edukacji w Konwencji o różnorodności biologicznej (CBD)

Tak jak i wszystkie dokumenty przyjęte w Rio de Janeiro w 1992 r. CBD przykłada wielką wagę do roli świadomości społecznej poświęcając edukacji i komunikacji cały Artykuł 13 (Kalinowska 2008, 2014). Z inicjatywy Sekretariatu CBD w roku 2000 Zgromadzenie Ogólne ONZ ustanowiło 22 maja Światowym Dniem Różnorodności Biologicznej, a w roku 2002 Konferencja Sygnatariuszy CBD (COP6) zaproponowała międzynarodowa inicjatywę służącą rozwojowi metod edukacji pod nazwą: Komunikacja, Edukacja i Świadomość Społeczna (Communication, Education, Public Awareness –CEPA/CBD) (Kalinowska 2008, CBD-Biodiversity).

Skutki zmniejszania się różnorodności biologicznej, choć coraz drastyczniej ograniczają dobrostan ludzkości, doraźnie nie są tak spektakularne i nie przyciągają tak uwagi mediów i polityków jak zmiany klimatu. Niestety, ostatnia ocena stanu różnorodności biologicznej Global Biodiversity Outlook 4 (Global...2014) wskazuje, że niewielkie są szanse by do roku 2020 zahamować tempo utraty bogactwa przyrody. Ta pesymistyczna perspektywa nie może jednak osłabiać, a musi zwiększać mobilizację we wszystkich krajach do podejmowania coraz bardziej przemyślanych pod kątem skuteczności, wysiłków edukacyjnych. W tym celu ONZ ogłosiło Dekadę dla Bioróżnorodności 2011-2020 (DoB 2011-2020). Dekada ma wspierać przyjętą w tym samym roku Strategię Różnorodności Biologicznej do roku 2020 i jej Cele podpisane w Japonii w Nagoi w okręgu Aichi.

Promocja Celów z Aichi w pracach Komitetu Doradczego CEPA (CEPA/IAC)

Aby upowszechnić Cele z Aichi, Sekretariat CBD powołał międzynarodowy zespół ekspertów – Nieformalny Komitet Doradczy CEPA - Informal Advisory Committee CEPA w skrócie – CEPA/IAC (Informal Advisory Committee 2016). Obserwacja autorki, wynikająca z powołania w skład CEPA/ IAC, pozwala na przedstawienie wniosków z prac Komitetu oraz nowych trendów w edukacji dla różnorodności biologicznej.

Praca ekspertów koncentrowała się wokół trudnego problemu jak przekazywać przesłanie dokumentu Cele Aichi (Cele z Aichi 2016, Kalinowska 2013 b). Komunikacja tego dokumentu jest bardzo trudna bo część z Celów może być abstrakcyjna dla przeciętnego odbiorcy, niektóre są kierowane do rządów, a tylko niektóre odnoszą się do indywidualnych działań i stylów życia. Konieczne jest dostosowanie przekazu Celów z Aichi do zainteresowań konkretnych grup

odbiorców i poszukiwania atrakcyjnych form dotarcia do nich np. poprzez charyzmatycznych przywódców i celebrytów. Ważne jest też zaangażowanie w kampanie dotyczące różnorodności biologicznej różnych sektorów życia publicznego oraz biznesu. Wymaga to rozszerzenia treści edukacji o zagadnienia interesujące grupy o różnych oczekiwaniach tak jak rolnicy, seniorzy czy młodzież. Dopasowanie sposobu przedstawiania treści dotyczących bioróżnorodności do wymagań różnych adresatów jest zagadnieniem szeroko dyskutowanym również w Polsce [Kalinowska 2011]. W planowaniu takich działań edukacyjnych niezbędne jest uwzględnienie zdobyczy wiedzy psychologicznej i behawioralnej tak by dopasować przekaz do potrzeb konkretnych grup docelowych w kontekście poszczególnych Celów z Aichi (Cele z Aichi 2016, Kalinowska 2014 a i b).

Nowym nastawieniem w edukacji jest położenie nacisku na przekaz pozytywny i odchodzenie od epatowania dramatycznymi statystykami. Dobrym tego przykładem jest wielka międzynarodowa kampania IUCN „NatureForAll” będącą kontynuacją poprzedniej „Love, Not Loss” opartą na budzeniu pozytywnych uczuć do przyrody, a nie jedynie strachu związanego z dramatyczną utratą gatunków. Kampania ta ma 49 wielkich partnerów, między innymi Google. Innym przykładem pozytywnego nastawienia w edukacji jest zastępowanie metody pomiaru eksploatacyjnego tzw. „foot print” (ślada ekologicznego) optymistycznym pomiarem skutków zachowań pozytywnych „hand-print”(odcisku dłoni) np. wynikających z własnoręcznego posadzenia drzew czy oszczędzania wody.

Eksperti podkreślali także rolę seniorów i możliwości przekazywania przez nich wiedzy tradycyjnej. Dobrym tu przykładem jest ogólnopolski program dotyczący edukacji seniorów na temat różnorodności biologicznej. Program ten przygotowany na Uniwersytecie Warszawskim i przeprowadzony w kilkudziesięciu Uniwersytetach Trzeciego Wieku (UTW) na terenie całej Polski wraz z opublikowanymi podręcznikami „Różnorodność biologiczna to także my” (Kalinowska i Batorczak 2014). Natomiast program i publikacja „Przyszłość jakiej chcemy dla naszych wnuków” (Kalinowska i Batorczak 2012) skierowany jest równocześnie do dziadków i wnuków, stanowią przykład edukacji międzypokoleniowej. To tylko kilka przykładów propagacji będących wkładem do przygotowywanego przez IAC/CEPA większego pakietu wskazówek także i w innych obszarach zrównoważonego rozwoju.

Podsumowanie i wnioski

W świetle przedstawionych rozważań wydaje się, że edukacja przyrodniczo-leśna daje szczególne możliwości jednoczesnego upowszechniania Celów z Aichi i Celów Zrównoważonego Rozwoju 2030. Dla edukatora, który potrafi spojrzeć na wyzwania współczesności holistycznie, a zarazem dostrzega znaczenie różnorodności biologicznej możliwe jest do udowodnienia, że wysiłkiem z 17-tu Celów Zrównoważonego Rozwoju są kompatybilne z Celami z Aichi. Cele wyznaczone w każdym z tych dokumentów wzajemnie się wspierają i wzmacniają swoje efekty, tak więc wdrażanie jednego współuczestniczy w osiągnięciach drugiego (Biodiversity and the 2030 Agenda 2016). Ta synergia dotyczy zwłaszcza tej części obu dokumentów, które poświęcone są edukacji. I tak zilustrować można najbardziej bezpośrednie powiązania między: celem 4 SDGs – zapewnić inkluzyjną i jakościowo dobrą edukację oraz stworzyć wszystkim ludziom możliwość uczenia się przez całe życie, a cytowanym już we wstępie Celem 1 z Aichi oraz Celem 19 z Aichi: Dzielenie się informacjami i wiedzą. Pośrednio jednak cele mówiące o edukacji i świadomości dotyczą wszystkich celów każdego z dokumentów (Biodi-

versity and the 2030 Agenda 2016). Szczególnie warto podkreślić korzystanie z możliwości jakie dla podnoszenia społecznej świadomości stwarzają ostatnie lata Dekady Różnorodności Biologicznej. Niestety, w Polsce (tak jak i w wielu innych krajach) słabo wykorzystano tę możliwość w pierwszej połowie DRB. Tymczasem promowanie corocznie wyznaczanych tematów Dnia Bioróżnorodności jako zagadnienia przewodniego dla każdego całego roku Dekady Bioróżnorodności pozwala na skupieniu wysiłków na konkretnych dziedzinach życia, dla których różnorodność biologiczna stwarza szansę wprowadzania w praktyce zasad zrównoważonych. Dobrym tego przykładem było hasło roku 2017 ogłoszonego jako Rok Zrównoważonej Turystyki. Szczególnie w przypadku edukacji leśnej ten temat wykazywał związki między rozwojem zrównoważonym i zachowaniem różnorodności biologicznej a jakością życia lokalnej ludności co stanowi przekonywujący argument w edukacji (Kalinowska 2010, 2011, 2013).

Ostatnie lata Dekady to dobry pretekst zaangażowania do działań różnych partnerów, w tym partnerów biznesowych oraz różnych grup wiekowych. W niektórych krajach np. w Japonii utworzono w tym celu Krajowe Platformy dla Dekady koordynujące i inspirujące jej przebieg, tak jak to miało miejsce podczas Dekady EZR. Sekretariat Konwencji o różnorodności biologicznej utworzył stronę internetową DRB i zachęca do zamieszczania informacji o ważniejszych inicjatywach w każdym kraju aby powstała światowa mapa aktywności (2011-2020 Decade on Biodiversity 2016, U N Decade on Biodiversity 2010).

Niewątpliwie, zważywszy na konieczność dotarcia do różnych partnerów i to z zagadnieniami z tyłu obszarów tematycznych, promocja Celów ZR i Celów z Aichi wymaga wykorzystanie szerokiej gamy mediów społecznościowych. Choć cieszyć może wzrost aktywności na Twitterze, Facebooku oraz Instagramie warto pamiętać o ich ograniczeniach np. wiekowych i łączyć różne techniki komunikacji.

Stwierdzenie, że wraz z poziomem edukacji wzrasta świadomość znaczenia różnorodności biologicznej, znalazło potwierdzenie w wynikach różnych przekrojowych badań społecznych (Kalinowska 2014 a, b). Równocześnie praktyka wskazuje, że w edukacji większy nacisk niż na przekazywanie wiedzy teoretycznej należy położyć na przygotowanie do lokalnych działań oraz promowanie zrównoważonego stylu życia. Najlepszą do tego motywacją jest wykazanie powiązania między stanem różnorodności biologicznej a dobrostanem ludzi. Czyli dążenie do osiągnięcia Celów z Aichi jako bezwzględного warunku realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju. Przedstawiając symbolizujący Cele ZR krąg złożony z 17 kolorów warto przypominać, że w jego środek wrysowane są sylwetki roślin, zwierząt i człowieka.

Podsumowując – w 30 lat od Raportu Brundtland, w prowadzonej edukacji wciąż trzeba podkreślać, że warunkiem zrównoważonego rozwoju jest zatrzymanie utraty różnorodności biologicznej jako absolutnie niezbywalnego zasobu, bez którego ludzkość nie może egzystować. Niezależnie od stopnia rozwoju cywilizacji sami też stanowimy ogniwo w łańcuchu życia: PRZYRODA PORADZI SOBIE BEZ NAS, ale MY BEZ NIEJ NIE.

Literatura

- Biodiversity and the 2030 Agenda for Sustainable Development. Technical Note.2016. Secretariat of the Convention on Biological Diversity. Montreal.
- Cele z Aichi https://www.mos.gov.pl/srodowisko/przyroda/konwencje_miedzynarodowe/konwencja-o-roznorodnosci-biologicznej-cbd/cele
- Dokumenty Końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój” Szczyt Ziemi Rio de Janeiro 1992.1993. Warszawa: Instytut Ochrony Środowiska.

- Global Biodiversity Outlook 4. A mid-term assesment of Progress towards the implementation of the Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020. 2014. Secretariat of the Convention on Biological Diversity. Montreal.
- Informal Advisory Committee on Communication, Education and Public Awareness Dostęp: 1.12.2016. <https://www.cbd.int/doc/meeting=CEPAIAC-2016-01>
- Kalinowska A. 2008. Artykuł 13. W poszukiwaniu społecznego wsparcia w zarządzaniu Konwencją o różnorodności biologicznej. Polska praktyka na tle doświadczeń światowych. Agencja Wydawnicza A. Grzegorzcyk. Warszawa.
- Kalinowska A. 2010. Dla trwałości życia – rola wartości duchowych w budowaniu świadomości społecznej podczas Dekady Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju i Międzynarodowego Roku Różnorodności Biologicznej. W: Czartoszewski J. (red) Nauki humanistyczne i socjologia. Wyd. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Warszawa: 177-187.
- Kalinowska A. 2011. Dla trwałości życia – różnorodność biologiczna a dobrostan ludzkości. W: Kalinowska A.(red.) Wybrane zagadnienia z ekologii i ochrony środowiska. Różnorodność biologiczna w wielu odsłonach. Wyd. Uniwersyteckie Centrum Badań nad Środowiskiem Przyrodniczym. Warszawa: 9-11.
- Kalinowska A., Batorczak A. 2012. Przyszłość jakiej chcemy dla naszych wnuków. O zrównoważonym rozwoju dla słuchaczy Uniwersytetów Trzeciego Wieku.: Wyd. Fundacja Ziemia i Ludzie, Warszawa.
- Kalinowska A. 2013. Prawo a edukacja dla zrównoważonego rozwoju w 20 lat po Rio. Konfrontacja rzeczywistości z zapisami w Konwencjach przyjętych na Szczycie Ziemi w 1992 r. W: Galicki Z., Gubrynowicz A. (red.) Międzynarodowe prawo ochrony środowiska XXI wieku. Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji UW.Warszawa: 58-68.
- Kalinowska A. 2014a. Polski krajobraz edukacji dla ochrony przyrody na tle tendencji światowych W: Mirek Z., Nikel A.(red.) Nature Conservation In Poland and Current Civilization Challenges, Komitet Ochrony Przyrody PAN. Kraków: 151-173.
- Kalinowska A. 2014 b. Biodiversity Loss and Public Opinion: What Is the Situation In Central Europe? W: Vavra J, Lapka M., Cudlinowa E. (red.). Current challenges of Central Europe:society and environment. Praga, Univerzita Karlova w Praze: 68-82.
- Kalinowska A., Batorczak A.. 2014. Różnorodność biologiczna to także my. Zielona Wiedza dla Uniwersytetów Trzeciego Wieku. Wyd. Fundacja Ziemia i Ludzie. Warszawa.
- Kalinowska A. 2017. Dekada ONZ dla Różnorodności Biologicznej 2011-2020 – recepty na zwiększenie świadomości społecznej znaczenia różnorodności biologicznej dla osiągnięcia Celów Zrównoważonego Rozwoju do 2030. W: Sadowski R., Łepko Z. (red.): Theoria i praxis zrównoważonego rozwoju, 30 lat od ogłoszenia Raportu Brundtland. Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, Warszawa: 295-307.
- Karaczun Z. 2017. Ewolucja idei zrównoważonego rozwoju w Polsce na przykładzie polityki klimatycznej. W: Sadowski R., Łepko Z.(red.) Theoria i praxis zrównoważonego rozwoju, 30 lat od ogłoszenia Raportu Brundtland. Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, Warszawa: 113-127.
- Pawłowski A. 2017. Rozwój zrównoważony największe wyzwanie XXI wieku W: Sadowski R., Łepko Z. (red.):Theoria i praxis zrównoważonego rozwoju, 30 lat od ogłoszenia Raportu Brundtland. Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, Warszawa: 53-65.
- United Nations Decade on Biodiversity 2011-2020, COP 10. 2010. UNEP Montreal: Secretariat of CBD. 2011-2020 Decade on Biodiversity Dostęp: 1.12.2017. <https://www.cbd.int/2011-2020>

Anna Kalinowska
Uniwersytet Warszawski
Uniwersyteckie Centrum Badań
nad Środowiskiem Przyrodniczym
i Zrównoważonym Rozwojem
anna.kalinowska@pro.onet.pl